

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЯНСЬКИХ ЕКСКУРСІЙ В ІЗРАЇЛІ

Наровлянський О. Д.

кандидат педагогічних наук,

заступник директора

Український державний центр національно-патріотичного виховання,

краєзнавства і туризму учнівської молоді

вул. Павла Пестеля, 5-7, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-5778-7401

al_dan@ukr.net

Ключові слова: *освітні екскурсії, Ізраїль, середня школа, «Шелах».*

Стаття присвячена історії та сучасному досвіду використання екскурсій в освітній системі Ізраїля. Висвітлено історичні витoki освітнього туризму в Ізраїлі. Показана сучасна структура управління освітнянським туризмом. Використано публікації ізраїльських авторів, нормативні акти Міністерства освіти Ізраїля, присвячені екскурсіям в освіті, здійснено інтерв'ю ряду учасників освітнього процесу (керівників освіти, педагогів, учнів, випускників) щодо використання екскурсій в середній освіті Ізраїля. Визначено мету та завдання освітніх екскурсій в Ізраїлі, передбачені нормативними актами. Проаналізовано досвід упровадження в школі курсу «Шелах» («Любов до Батьківщини»), що має переважно виховні завдання з виховання любові до Батьківщини, патріотизму, готовності стати на захист своєї держави, готувати учнів до служби в Збройних Силах Ізраїля, а також формування соціальної активності учнів, їх відповідального відношення до громади, держави, народу. Визначено проблеми в організації освітніх екскурсій. Висвітлено систему підготовки та підвищення кваліфікації викладачів «Шелах», кваліфікаційні вимоги до них. Проаналізовано основні положення циркуляру Міністерства освіти Ізраїля «Поїздки у системі освіти – педагогічні, організаційні, безпекові аспекти», що є основним нормативним актом, що регулює проведення шкільних екскурсій. Розкрито сутність принципу «Кожен має свою роль», що застосовується у підготовці та проведенні екскурсій зі школярами. Вказано на освітні екскурсії, що проводяться в Національному музеї Ізраїлю та Кнесеті (парламенті) держави для різних вікових категорій школярів. Показано роль екскурсій у вивченні Голокосту та використання виховного потенціалу таких екскурсій. Запропоновано шляхи використання досвіду Ізраїля в проведенні освітніх екскурсій у системі виховання школярів України.

EXPERIENCE IN ORGANIZING EDUCATIONAL EXCURSIONS IN ISRAEL

Narovlyanskiy O. D.

Candidate of Pedagogic Sciences,

Deputy Director

Ukrainian State Center for National-Patriotic Education, Local History and Tourism of Students

Pavlo Pestel str., 5-7, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-5778-7401

al_dan@ukr.net

Key words: *field trips, Israel, secondary school, Shelah.*

The article is devoted to the history and current experience of using excursions in the educational system of Israel. The historical origins of educational tourism in Israel are highlighted. The modern structure of educational tourism management is shown. The publications of Israeli authors, regulations of the Ministry of Education of Israel on excursions in education are used, interviews with a number of participants in the educational process (heads of education, pedagogues, students, graduates) on the use of excursions in secondary education in Israel are carried out. The purpose and objectives of educational excursions in Israel, as stipulated by regulations, are determined. The experience of implementing the course 'Shelah' (Love of the Motherland) in schools is analysed, which has mainly educational tasks of fostering love for the Motherland, patriotism, readiness to defend the state, preparing students for service in the Armed Forces of Israel, as well as the formation of social activity of students, their appropriate attitude to the community, state, and people. The problems in organising educational excursions are identified. The system of training and advanced training of Shelah teachers and the qualification requirements for them are highlighted. The main provisions of the circular of the Ministry of Education of Israel 'Trips in the education system – pedagogical, organisational, safety aspects', which is the main regulatory act governing school excursions, are analysed. The essence of the principle of 'Everyone has a role', which is used in the preparation and conduct of excursions with schoolchildren, is revealed. The author points to the educational excursions conducted in the National Museum of Israel and the Knesset (Parliament) of the State for different age categories of schoolchildren. The role of excursions in the study of the Holocaust and the use of the educational potential of such excursions is shown. Ways of using Israel's experience in conducting educational excursions in the system of education of Ukrainian schoolchildren are suggested.

Постановка проблеми. Сучасна українська школа нині перебуває на етапі реформування, пошуку шляхів удосконалення освітнього процесу, найбільш ефективних методів навчання та виховання. У цих умовах важливе значення має вивчення та аналіз іноземного досвіду виховання школярів. Ізраїль є однією з високорозвинутих держав світу, яка за 75 років свого існування як незалежної держави спромоглася створити ефективну систему середньої освіти, яка успішно вирішує не лише освітні, але й виховні завдання, зокрема виховання громадянина-патріота. Важлива роль у виконанні цього завдання в Ізраїлі

належить освітнім екскурсіям, досвід організації та використання яких, на нашу думку, становить неабиякий інтерес для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досвід організації освітніх екскурсій в Ізраїлі, їх освітньо-виховний потенціал вивчалися ізраїльськими науковцями Гордоном Алією (Gordon Aliya), Гилем Гертелем (Gil Gertel), Ниром Оріоном (Nir Orion), Талі Таль (Tali Tal), Ройі Шаміром (Royi Shamir) та іншими. Ізраїльські автори у своїх дослідженнях вказують на важливу роль екскурсій (Field Trips) та позакласних уроків на природі (outdoor learning) для виховання учнів.

Г. Гертел, висвітливши в своїй дисертації, низці книг та статей історію та сучасний стан освітньо-туристичного туризму в Ізраїлі, вказує на важливу роль екскурсій у патріотичному та моральному вихованні учнів [9]. Н. Орїон у своїх дослідженнях відзначає значення екскурсій для екологічного виховання школярів, формування розуміння ними важливості збереження оточуючого середовища [5, р. 53–60]. Т. Таль вказує на важливість підготовки вчителів до проведення екскурсій з учнями та значні освітні можливості екскурсій при викладанні природничих наук та екологічному вихованні. Водночас в Україні цей досвід практично невідомий. Нами не виявлено жодної вітчизняної публікації, яка б висвітлювала досвід Ізраїлі в цьому питанні.

Метою статті є аналіз досвіду організації освітніх екскурсій в Ізраїлі та визначення можливостей використання цього досвіду в освіті України, вихованні громадян нашої держави.

При написанні статті було використано публікації вказаних та інших ізраїльських авторів, нормативні акти та методичні матеріали Міністерства освіти Ізраїля, а також особисті спостереження та інтерв'ю з учасниками освітнього процесу, здійснені автором під час перебування в Ізраїлі (2018, 2022, 2023).

Виклад основного матеріалу дослідження. Зародження освітньо-туристичного туризму в Ізраїлі відноситься ще до 30-х рр. ХХ століття, коли вчителі-емігранти принесли на землі тодішньої Палестини досвід організації екскурсій з Європи. Варто відзначити, що вже у додержавний період було досягнуто консенсусу, який зберігається донині щодо того, що шкільна екскурсія є загальнодержавною справою та цінністю, заходом, що має посилювати зв'язок учнів з державою, екскурсії розглядаються як частина сіоністського виховання [3, р. 22]. Після виникнення держави освітні екскурсії отримують підтримку новоствореного Міністерства освіти Ізраїля та стають частиною освітньо-виховного процесу шкіл. При цьому поступово відбувається удосконалення організаційної структури, зокрема визначення посадових осіб в Міністерстві освіти Ізраїля та створення відповідних структур, що відповідають за організацію освітніх екскурсій, а також передача функцій з організації поїздок приватним компаніям. В 1997 році було створено екскурсійне управління Міністерства освіти Ізраїля, пізніше в ньому було створено так звану ситуаційну кімнату для оперативного реагування на будь-які нестандартні, зокрема надзвичайні, ситуації [3, р. 54]. Нині у Міністерстві освіти Ізраїлю працює три національних інспектори та чотири спеціалісти, аналогічні відділи створені в управліннях освіти кожного з семи освітніх округів країни [7]. У під-

готовці освітніх екскурсій, їх проведенні, контролі за ними крім безпосередньо керівників та педагогічних працівників шкіл беруть участь регіональні екскурсійні комітети, Бюро по координації освітніх турів, штаб-квартира відділу «Шелах» та «Едіот гаарец» Управління соціальних питань та у справах молоді міністерства освіти, штаб-квартира відділу охорони, безпеки та надзвичайних ситуацій (до якої входять Ситуаційна кімната, Бюро координації поїздок та Група контролю за поїздками) міністерства освіти [8].

Екскурсії є досить поширеним явищем в школах Ізраїля, вони є обов'язковим елементом освітнього процесу. При цьому в нині діючих навчальних програмах з окремих предметів відсутні переліки обов'язкових екскурсій з розподілом по темах та класах, однак протягом навчання в школі кожна дитина повинна познайомитися з різними районами країни. Водночас окремі рекомендації щодо використання екскурсій у вивченні навчальних предметів містяться у циркулярі Генерального директора Міністерства освіти Ізраїлю №0208 від 02.04.2019 «Поїздки у системі освіти – педагогічні, організаційні, безпекові аспекти» [8]. У першому класі на екскурсіях пропонується знайомитися з природою, що оточує школу, з сезонними змінами в природі. У другому класі учнів пропонується ознайомити з впливом людини на природу, з природними матеріалами, що використовуються людиною. Починаючи з третього класу поряд з екскурсіями в природу, пропонується знайомити дітей з районом проживання, населеним пунктом, місцевими підприємствами та професіями жителів. У п'ятому класі рекомендується проведення екскурсії до Єрусалима та знайомство з його минулим та сучасністю. У подальшому для учнів середньої школи пропонується проводити екскурсії в рамках курсів географії (приморська рівнина, північ Ізраїлю, пустеля, різноманітність природи країни, питання екології та стабільності), історії (пам'ятки періоду Другого храму), природничих наук. Ураховуючи специфіку Ізраїлю як держави з сильним впливом релігії, передбачено включення до матеріалу екскурсії біблійських тем, використання біблійних текстів при проведенні екскурсій, зокрема на місця подій, що описані у священній книзі [8].

Поряд з навчальними цілями передбачається вирішення при підготовці та проведенні екскурсій і вихованих та розвиваючих завдань.

Однією з основних ідей в організації екскурсій в школах Ізраїлю є принцип «Кожен учень має відіграти свою роль», яка передбачає участь більшості учнів у проведенні екскурсії, надання їм важливих ролей у її проведенні. Метою такого підходу є, з одного боку, створення умов для реалізації кожним учнем своїх здібностей, мож-

ливостей. Навичок, що знаходяться за межами звичайного освітнього досвіду, а з іншого – створити умови для того, щоб кожен учень відчув себе партнером в організації екскурсії та отримав досвід успіху та відповідальності. Серед пропонованих ролей учнів – група документування екскурсії (фотографування, відеозйомка, збір письмових джерел тощо), група безпеки (контроль за наявністю головних уборів, питної води, станом взуття тощо), група екології та порядку (контроль за станом та чистотою автобусу, місць перебування тощо) та інші [8]. Також рекомендовано організувати волонтерську діяльність учнів під час підготовки та проведення екскурсій залежно від віку учнів. Учні початкових класів після знайомства з природою під час екскурсій залучаються до створення декоративних куточків природи на території школи, більш старших учнів пропонується залучати до активного волонтерства у громаді.

Більшість екскурсій нині проводиться в рамках вивчення предмету, який має назву «Шелах» та походить від аббревіатури слів прогулянка, націоналізм, суспільство на івриті, але також може бути перекладено як предмет «Любов до Батьківщини», що розкриває основну мету та завдання курсу. Метою цього курсу, що впроваджується з 2007 року, є створення емпіричного знайомства між молоддю Ізраїлю та її країною: ландшафтом, природою, людьми, спадщиною, виховання відповідальності учнів і молоді перед суспільством і навколишнім середовищем, заохочення до обрання для створення свого дому та сім'ї Держави Ізраїль, формування ціннісних позицій щодо суспільства та нації, формування бажання та готовності учнів брати на себе відповідальність і діяти у групі, громаді та суспільстві, зміцнення в учнів бажання та здатності наполегливо займатися вивченням країни поза межами шкільного життя. Таким чином, серед основних завдань курсу саме виховні завдання, що, певною мірою, превалюють над освітніми. Як зазначив інспектор-супервайзер Шелах в окрузі Тель-Авів Ідо Харнев під час бесіди з автором статті в січні 2023 року, у більшості шкіл вивчення цього предмету триває два роки, переважно у 8-9 класах. Предмет Шелах викладається одну годину на тиждень, обов'язковим елементом викладання є екскурсії. Виїзди-екскурсії проводяться переважно після закінчення вивчення теми (5–7 уроків), тобто 3–5 одноденних екскурсій на рік [17]. Кількість годин для вивчення цього предмету у школі як правило недостатня для повного завантаження вчителя, тому більшість поєднує викладання Шелах з іншими навчальними предметами. Хоча предмет Шелах є вибірковим, а не обов'язковим, викладання цього предмету в школі є престижним для директора школи та закладу в цілому.

Обов'язковою умовою для цього є наявність вчителя-професіонала, яких не вистачає. Навчання проводиться на спеціальних курсах для тих, хто має ступінь бакалавра відповідного спрямування та сертифікат вчителя. Переважно ці курси закінчують вчителі соціальних та природничих наук, історії, географії [12].

В основу освітнього процесу курсу покладено подорожі, які побудовано за принципом від близького до далекого. Розробленою міністерством програмою було передбачено, що учні мають протягом навчання здійснити цілу низку екскурсій. При цьому в молодшій школі це мають бути щонайменше три одноденних екскурсії протягом року в райони, що знаходяться неподалік від школи, а в старшій – триденний виїзд як правило наприкінці навчального року у віддалені райони Ізраїлю. Екскурсії повинні проводитися таким чином, щоб діти ознайомилися з різними регіонами країни – від Голанських гір до Ейлату, від Середземного до Мертвого моря. Відповідно до рішення Міністерства освіти, кожен учень повинен щонайменше тричі протягом навчання в школі відвідати Єрусалим (по одному разу в молодшій, середній та старшій школі). При цьому пропонувалося включати до програми екскурсій різноманітні за характером об'єкти – природні, історичні, релігійні, промислові тощо [10].

Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти Ізраїля освітні екскурсії поділяють на короткострокові (декілька годин), одноденні (протягом одного дня) та щорічні екскурсії. Для учнів 1–4 класів це має бути одноденна поїздка, в 5–6 – 1–2 дні, 7–9 – дводенна поїздка, 10–11 – не менше трьох днів, при цьому щонайменше два з них мають бути безперервними. В дванадцятому класі рекомендується проводити екскурсії на три та більше дні поспіль. За бажанням дітей та педагогів можливе проведення більш тривалої екскурсії і раніше 7 класу [8; 11].

Для вчителів Шелах обов'язковими є академічна освіта в одній із галузей знань, дотичних до предмету (дослідження навколишнього середовища, географія, історія Ізраїлю, археологія, Біблія) та педагогічна освіта (диплом про право на викладання), попередній досвід роботи з молоддю, наявність сертифіката про вміння надавати першу домедичну допомогу. Крім того, необхідні вміння працювати в команді, а також бажання набутти навичок роботи вчителя/інструктора/ведучого, педагога який поєднує в собі знання та вміння працювати у формальних та неформальних методах навчання. Таким чином, крім професійних вимог до вчителів цього курсу висуваються високі особистісні вимоги.

Директивами Міністерства освіти Ізраїля передбачено проведення також походів з активними

засобами пересування, однак цього дотримуються не всі школи. При проведенні походів може бути заплановано не більше однієї активності (рафтинг, каякінг, кламбінг тощо). Міністерство заохочує проведення заходів з проживанням в наметах, самостійне приготування їжі, однак 80% шкіл не бажають і не роблять цього, лише 20% проводять такі походи [11]. Основними проблемами, що заважають більш широкому використанню екскурсій в освітньому процесі та вихованні учнів шкіл, є перш за все досить висока вартість екскурсій та нестача коштів (зокрема і батьківських, які залучаються до фінансування поїздок), а також недостатня кількість вчителів, готових до організації та проведення освітніх екскурсій.

Спілкування з учнями, випускниками та вчителями низки шкіл Ізраїлю в різних регіонах країни (Ашдод, Беер-Шева, Єрусалим, Хайфа) підтвердило вказану ситуацію. Так, у школі «Шакед» (м. Ашдод) в молодших класах екскурсії проводяться 1–2 рази на рік. Екскурсії лише одноденні (до садів Ротшильда та до Сталактитової печери), при цьому в цих місцях діти бувають по декілька разів [15]. В школі «Маків-Хет» (м. Ашдод) екскурсійну роботу проводять три вчителі «Шелах», які працюють у цьому закладі освіти. Екскурсії безпосередньо не пов'язані з викладанням окремих предметів, значною мірою поєднують екскурсію та прогулянку. У молодших класах проводяться одноденні екскурсії, однак з виїздом на цілий день, 1–3 рази на рік. У старших класах проводяться триденні поїздки в район Голанських гір, Ейлату тощо. Разом виїжджають всі сім класів паралелі, кожен від 25 до 35 осіб. Учні розташовуються на огороженому майданчику-кемпінгу у наметах, їжу готує самостійно кожен клас за чергуванням. Крім того, класи виконують і інші завдання, зокрема прибирання території. Готують на газових плитах та на грилі, деревне вугілля для якого привозять з собою [14]. У школі «Хайфа Реалі» (м. Хайфа) раз на рік під керівництвом вчителів Шелах проводилися багатоденні, від 3 до 5 днів, походи. Більшість походів проводилися по пустелі. Учні самостійно готували їжу на пальниках, але самостійно переносили лише воду та перекус, а інші речі перевозив автобус [16].

В інтернаті для обдарованої молоді (Israel Center for excellence through education Middle school) поряд з екскурсіями з окремих навчальних предметів проводяться походи, під час яких здійснюється навчання польовому життю – організації бівуака, харчування в природних умовах, яке, зокрема, має на меті підготовку учнів до майбутньої служби в ЦХАКАЛІ (армії Ізраїля), перш за все в бойових частинах та підрозділах [13].

Проведення екскурсій з учнями в Ізраїлі вважається досить кваліфікованим завданням. Для

отримання права на них необхідно отримати спеціальну ліцензію, при цьому не від Міністерства туризму Ізраїля (як звичайному гід), а від Міністерства освіти Ізраїлю. Підготовка триває протягом року (не менше 450 годин), включає, зокрема, місячний інтенсив під час канікул. Крім того, передбачає вивчення не менше п'яти регіонів з десяти, на які поділено територію Ізраїля, для кожного з яких гід отримує дозвіл на проведення екскурсій з відміткою у посвідченні.

У ряді музеїв Ізраїлю створено спеціальні освітні програми, що виконують як навчальні, так і виховні завдання. Наприкінці 2010 року Національним музеєм Ізраїлю було розпочато програма, яка передбачає для кожного учня першого класу, який навчається у Єрусалимі, відвідання Національного музею [1, р. 27–29]. У 2017 році Музеєм Ізраїлю (Єрусалим) було проведено 6281 навчальну екскурсію, в яких взяли участь 80314 учнів різного віку [2, р. 86].

Спеціальні освітні екскурсії розроблено у Кнесеті (парламенті) Ізраїлю. Поряд з оглядовими екскурсіями, які доступні кожному громадянину Ізраїлю та іноземцю (вони проводяться не лише івритом та англійською мовою, але й французькою, німецькою, іспанською, арабською, російською мовами, а за попереднім замовленням – практично будь-якою мовою, включно з українською), існують спеціальні екскурсії призначені саме для школярів різного віку [6]. Метою цих екскурсій є ознайомлення з діяльністю парламенту та виховання громадянських почуттів, соціальної активності, почуття відповідальності за свою країну.

Особливим напрямом навчальних екскурсій є вивчення Голокосту. Спеціальна програма з вивчення цієї надзвичайно болючої для держави теми, була запроваджена з 1988 року. Вона, серед іншого, передбачала обов'язкове відвідування музею Яд-Ва-Шем та інших музеїв Голокосту, а також семиденну подорож до Польщі. У період з 1988 по 2004 р. у таких подорожах, що фінансувалися Міністерством освіти Ізраїля взяло участь близько 150000 учнів. Метою цих екскурсій було ознайомити учнів з довоєнним життям євреїв у Польщі, їх взаємовідносинами з польським народом, навчити цінити героїзм тих, хто не корився трагедію загиблих, поглибити розуміння своєї причетності до єврейської спадщини, любов до Ізраїлю. Екскурсії повинні були сприяти розумінню необхідності побудови сильної держави Ізраїль, підштовхнути до розуміння необхідності захисту демократії та боротися проти всіх форм расизму [4], виконуючи таким чином важливі виховані завдання.

Висновки. Таким чином, екскурсії в Ізраїлі є важливим елементом виховного процесу. Вони

відіграють велику, а часом вирішальну роль, у формуванні патріотизму, почуття гордості за свою державу, готовності захищати її. Водночас тематика та методика проведення екскурсій сприяють соціалізації учнів, формуванню громадянської активності. Цікавим, на нашу думку, є досвід упровадження спеціального курсу, подібного до ізраїльського курсу «Шелах», що, значною мірою, спирається на екскурсії, та направлений на ознайомлення з

державою, формування на цій основі любові до рідної землі, її історії та культури, та, водночас, поваги до всіх народів, що проживають в країні. На нашу думку, варто розглянути можливість запровадження подібного курсу в українській школі з широким використанням освітніх екскурсій. Заслугує на увагу досвід організації вивчення болочих сторінок історії народу та держави та використання цього для виховання молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Annual Report. The Israel museum journal. Volume XXX. 2012.
2. Annual Report. The Israel museum journal. Volume XXXVII. 2018.
3. Gertel G. School Field Trips and Their Signification for Educators and Students during the Period 1920-1980. Thesis submitted for degree PhD. Tel Aviv University. Faculty of Humanities School of Education, 2002. 136 p.
4. Lazar A., Chaitin J., Gross T., Dan Bar-On. A journey to the Holocaust: models of understanding among Israeli adolescents who visited Poland. Educational Review (Birmingham). Vol. 56, num. 1, February 2004. P. 13–33.
5. Orion N. Nature as a Teaching Resource and the Nature of Learning (2022). Enhancing Environmental Education Through Nature-Based Solutions.
6. Tours for Education System – Democracy in Action. <https://main.knesset.gov.il/EN/activity/Pages/Visit/AllBuildingTours.aspx>.
7. הכרע רוקמ דוק תכירע[Shellax] מירום לש הרשכה תינכות (Shelax teacher training program). Ministry of Education of Israel. 2018.
8. מיינוחטיבו מיינוחטיבו – מיינוחטיבו מיינוחטיבו – מיינוחטיבו מיינוחטיבו (Excursions and activities-home- library in the educational system – pedagogical, organizational, safety and security aspects. Ministry of Education of Israel. URL: <https://apps.education.gov.il/mankal/horaa.aspx?siduri=244> (02.09.2023).
9. עבטה ררד לטרג ליג – עבטה היגודפה – יכוניחה לויטהו תיעבטה היגודפה (Gertel G. The way of nature – natural pedagogy and educational journey). 2010.
10. תדלומה תבהאו קראה תרכלה הבילה תינכות The core program for the knowledge of the land and the love of the homeland (Основна програма пізнання Батьківщини та любові до неї). Ministry of Education of Israel. 2008.
11. Інтерв'ю Shamir R., заступника інспектора Шелах (м. Тель-Авів).
12. Інтерв'ю Гертеля Г., викладача педагогічного коледжу м. Реховот.
13. Інтерв'ю Григорія М., вихователя інтернату для обдарованої молоді (Israel Center for excellence through education Middle school), м. Єрусалим.
14. Інтерв'ю Даніеля І., 16 років, «Маків-Хет», м. Ашдод.
15. Інтерв'ю Максима І., 11 років, школа «Шакед», Ашдод.
16. Інтерв'ю Ревіталії З., випускниці Realy School, м. Хайфа.
17. Інтерв'ю Харневу І., інспектора-супервайзера Шелах (м. Тель-Авів).

REFERENCES

1. Annual Report (2012). The Israel museum journal. Volume XXX. P. 27–29.
2. Annual Report (2018). The Israel museum journal. Volume XXXVII. P. 86.
3. Gertel G. (2002). School Field Trips and Their Signification for Educators and Students during the Period 1920-1980. (PhD Thesis). Tel Aviv University. Faculty of Humanities School of Education.
4. Lazar A., Chaitin J., Gross T., Dan Bar-On. (2004). A journey to the Holocaust: models of understanding among Israeli adolescents who visited Poland. Educational Review (Birmingham). Vol. 56, № 1. Pp. 13–33.
5. Orion N. (2022). Nature as a Teaching Resource and the Nature of Learning Enhancing Environmental Education Through Nature-Based Solutions.
6. Tours for Education System – Democracy in Action. Retrieved from: <https://main.knesset.gov.il/EN/activity/Pages/Visit/AllBuildingTours.aspx>
7. Core Programme for Country Awareness Core Program for Country awareness. (2018). Ministry of Education of Israel. (in Hebrew).
8. Excursions and activities-home- library in the educational system – pedagogical, organizational, safety and security aspects. (2019). Ministry of Education of Israel. (in Hebrew). Retrieved from: <https://apps.education.gov.il/mankal/horaa.aspx?siduri=244>.

9. Gertel G. (2010) The way of nature – natural pedagogy and educational journey. (in Hebrew).
10. The core program for the knowledge of the land and the love of the homeland (2008). Ministry of Education of Israel. (in Hebrew).
11. Interviu Shamir R., zastupnyka inspektora Shelakh (Tel-Aviv).
12. Interviu Gertel G., vykladacha pedahohichnoho koledzhu Rekhovot
13. Interviu Hryhoriia M., vykhovatelja internata dlia obdarovanoi molodi (Israel Center for excellence through education Middle school), Yerusalyim
14. Interviu Danielia I., 16 rokiv, shkola «Makiv-Khet», Ashdod.
15. Interviu Maksyma I., 11 rokiv, «Shaked», Ashdod.
16. Interviu Revitalii Z., vypusknytsi Realy School, Khaifa.
17. Interviu Kharnevu I., inspektora-supervaizera Shelakh (Tel-Aviv).